

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДОЇ СІМ'Ї: ТЕОРЕТИКО – ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК: 159.942.2

Мельничук Тетяна Іванівна

Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID 0000-0002-5205-9958

Анотація. У статті проведено аналіз теоретичного та емпіричного досліджень щодо соціально-психологічних закономірностей економічної соціалізації молоді на сучасному етапі розвитку Українського суспільства та визначено ряд пріоритетних цінностей які визначили як значущі студентська молодь.

Виявлено, що поведінка та настанови, отримані у батьківських родинах, впливають на формування економічних цінностей та економічної свідомості у молоді, так як є наслідком емоційної динаміки раннього дитинства, що формувалося в іншому соціально-економічному просторі. Підтверджено важливість і наступність отримання навиків та відповідних знань з фінансової грамотності серед учнів та молоді. Визначено, що пріоритетними напрямками створення цілісної системи фінансової освіти є розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти для учнів, студентів навчальних закладів, поширення практики інтеграції фінансових елементів у навчальні програми з різних предметів, напрацювання низки факультативних фінансових програм для учнів, студентів, запровадження курсу «Фінансова грамотність» з урахуванням особливостей переходу до профільного навчання, активізація роботи гуртків, тощо.

Ключові слова: економічна соціалізація, фінансова грамотність, формування економічної культури у молоді, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. Нестабільність політичної ситуації, невизначеність із бойовими діями на сході значною мірою впливає на економічну ситуацію в Україні і як наслідок виникають значні проблеми у відносинах се-

ред молодих сімей. Як показує аналіз теоретико-емпіричних досліджень, під час кризової ситуації у будь якій країні найбільше психологічне і економічне навантаження несуть як правило саме молоді сім'ї в яких наявне не

стійке матеріальне становище, відсутнє житло і фінансова грамотність знаходиться на дуже низькому рівні. Тому проблема економічної соціалізації студентської молоді та молодих сімей є досить актуальною. Важливим у розумінні процесу економічної соціалізації особистості є поняття «суб'єкт економічної діяльності», або «економічний суб'єкт», у яких відображено взаємозв'язок і взаємодію економічних та соціально-психологічних феноменів. Економічна соціалізація стосується тих процесів, завдяки яким люди навчаються ефективно діяти в економічній сфері суспільства, процесів формування економіко-психологічних характеристик особистості, які перетворюють її на суб'єкт економічної діяльності і формують її як «економічну людину» [4; 6, с. 48].

Т. Веблен (1857–1929) одним з перших науковців помітив, що модель «економічної людини» стає анахронізмом. Він вважав, що головним мотивом економічної поведінки людей є прагнення підвищити соціальний статус, а це стимулює технічний прогрес. У зв'язку з цим науковець наголошував на необхідності дослідження людської природи, яка визначається, по-перше, цілями людської поведінки та відповідними цінностями, що формуються в культурному контексті і передаються з покоління у покоління. По-друге, культурно-обумовленим характером – інститутами, засобами досягнення цілей. Отже, Т. Веблен вважав за необхідне у процесі дослідження економічної реальності звернутися до методів

психології і насамперед досліджувати цінності, що людина сформувала та отримала через соціалізацію та засоби досягнення цілей, що сприяють підвищенню соціального статусу індивіда [1, с. 215].

Процес соціалізації особистості виконує подвійну функцію пристосування: з одного боку, він сприяє адаптації особистості до життя в суспільстві, а з іншого — відповідає за відтворення самого суспільства як системи соціальних інститутів, соціальних груп, гарантуючи заміщення носіїв основних соціальних статусів. Саме у якому середовищі росте людина і що здобуває, зберігається протягом усього її життя. Як неодноразово відмічалось у різних дослідженнях (Н. Дембицької, І. Зубіашвілі, В. Москаленко, Т. Мельничук) основою до соціалізації і її першою школою є сімейне середовище та трансляція відповідних цінностей, які вони здобули чи отримали у спадок. Якраз і у сімейному середовищі формуються сімейні цінності, економічна культура, які передаються з покоління в покоління (О. Лавренко). Тому враховуючи зазначене, нами була обрана тема для наукової статті «Соціально-психологічні закономірності економічної соціалізації молоді сім'ї: теоретико-емпіричне дослідження». Актуальність дослідження зумовлене ще і тим, що програми економічної освіти молоді, впроваджені сьогодні в систему як загальноосвітньої, так і вищої школи, переважно орієнтовані на формування знань з економіки та переосмислення ними

цінностей, які отримали у батьківських родин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед українських вчених соціально-психологічну проблематику сім'ї глибоко досліджували: О. Бондарчук, Г. Бевз, Т. Говорун, Т. Кравченко, В. Постовий, В. Семиченко, Т. Титаренко, Т. Мельничук, Ю. Швалб, Г. Федоришин, та ін. Розробка психологічних детермінант економічної соціалізації особистості (Н. Дембицька, В. Ложкін, А. Купрейченко, Л. Карамушка, В. Москаленко, В. Позняков, Л. Хитрош, та ін.); вікових особливостей та відмінностей різних стадій соціалізації (Г.Аверьянова, З. Антонова, О. Козлова, П. Уєблі та ін.); концептуальним засадам розуміння економічної соціалізації особистості та психологічним детермінантам цього процесу (Г. Аверьянова, З. Антонова, Н. Дембицька, Т. Говорун, А. Журавльов, І. Зубіашвілі, О. Лавренко, Л. Карамушка, В.Москаленко, О. Козлова, А. Купрейченко, В. Позняков, П. Уєблі, Л. Хитрош та ін.). Формування економічних знань, характеристики особливостей властивого їй господарського механізму і механізму відтворення присвячені праці вітчизняних і закордонних авторів, зокрема О. Антипіної, І. Астахової, С. Архієреєвої, Д. Белла, А. Варшавського, Ю. Васильчука, Е. Вильховченко, В. Гейця, Дж. Гелбрейта, Г. Григоряна, П. Друкера, Г. Задорожного, В. Іноземцева, Р. Інглгарта, Дж. Куїнна, М. Мелоуна, Т. Розака, Т. Сакайя, В. Семиноженка,

В. Стюпіна, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, Л. Федулової та інших [1; 3; 4; 5; 6-9].

Мета даної статті проаналізувати та виокремити соціально-психологічні закономірності економічної соціалізації молодшої сім'ї на сучасному етапі розвитку Українського суспільства та визначити «значущі» пріоритетні цінності у молодих сімей.

Виклад основного матеріалу. У соціальній психології соціалізація є однією із центральних проблем. А в умовах формування ринкової економіки у сучасному українському суспільстві ця проблема у площині економічної психології переломлюється в не менш актуальну проблему економічної соціалізації. В широкому розумінні економічна соціалізація – це процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, процес інтеріоризації економічної реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, формування економічних уявлень, знання економічних категорій, засвоєння і реалізацію ролей та навичок економічної поведінки. Економічна соціалізація – це процес, який детермінується конкретними соціально економічними умовами, його не можна вважати завершеним на якомусь етапі життєдіяльності людини. Економічна соціалізація, як і економічний розвиток, охоплюють все життя людини [4, с. 220].

Науковці як в Україні, так і за її межами відмічають, що знання в економічних проце-

сах та розуміння і трактування поняття економіки можливо отримати як у навчальних закладах так і під час виховних процесів у сім'ї, оточуючому середовищі тощо. З перших років життя економічні знання та економічну соціалізацію індивід отримує через сім'ю їх сімейні настанови та сімейні цінності, що транслюються дітям у вигляді батьківських сценаріїв у яких діти, а у подальшому і молодь розвивалася та отримувала навички соціалізації. Які навички економічної соціалізації діти отримали у своїй батьківській сім'ї та соціумі, що їх оточував, із такими знаннями в подальшому молоді люди, ввійдуть вже у новостворену ними сім'ю [7, с. 92-98].

Тому неодноразово у наукових працях обговорювалось та доводилось, що детермінантою раннього економічного інтересу молоді є саме батьківські настанови, які вони отримали ще у дитинстві, що у подальшому і слугують мотиваційним джерелом економічної соціалізації молодого покоління [8].

Розглянемо ряд важливих чинників, що впливають на економічні інтереси сучасної молоді, і такими є: економічний стан сім'ї, соціально-демографічні характеристики батьків (вік, стать, освіта) та їх соціально-психологічні характеристики (ціннісні орієнтації, установки та ін.), показники економічного статусу дитини в сім'ї (наявність чи відсутність кишенькових грошей, досвід обробки грошей тощо), ступінь задоволеності батьків матеріальним благополуччям, індивідуальні

особливості дитини (статі, віку, успіху в освіті як показник рівня розвитку), сприяння батьків у соціальній активності дитини, економічний і психологічний статус батьків (встановлення чи дозвіл на ранню працю дитини, заробіток та витрати власних дитячих коштів). Отже, найважливішим показником та чинником у економічній соціалізації буде виступати саме фінансова грамотність (батьків, дітей, молоді), сформована відповідно до економічного рівня країни, економічна культура та початкові знання економіки [8; 9].

Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації, у нашому дослідженні орієнтоване на визначення Термінальні економічні цінності та Інструментальні економічні цінності для подальшого сприяння розвитку економічної культури особистості студентської молоді, зокрема молоді сім'ї, за підприємливим типом, сформованості фінансової грамотності у них і як результату їх економічної соціалізації.

На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження було визначено, що для громадян України, середнього та старшого віку, значущими економічними цінностями були та є цінності, які обумовлені особливостями перехідної економіки: від планової економіки соціалізму, до ринкової економіки. Такими значущими економічними цінностями для них виступають – «Безкоштовності послуг», що включають і медичне обслуговування, освіту, субсидію та

інші соціальні гарантії, особливо, в умовах зниження рівня життя, прояву нестабільності, інфляції тощо. Тому і частково молодь (25-30 років) отримавши перший свій досвід у таких сім'ях з соціалістичним поняттям фінансової грамотності і ринкових відносин, сформували своє уявлення про економічні цінності як такі що в першу чергу забезпечує держава: «Система безкоштовної освіти», «Медицини», «Гарантія працевлаштування». Однак, для молоді (18-25 років) значущими економічними цінностями вже є такі цінності, які мають певну «вартість»: «Здоров'я», «Соціальний статус у суспільстві», «Матеріально забезпечене життя», «Цікава робота», «Державна підтримка малого бізнесу», «Стабільність», «Свобода вибору діяльності», які відносяться як до загальнолюдських цінностей, так і цінностей професійної самореалізації.

Фундатор сучасної неокласичної економіки А. Маршалл одним із перших визнав роль знання в економічних процесах: «Значною мірою капітал складається зі знання та організації... Знання – один із потужних двигунів виробництва... організація допомагає знанню». Ф. фон Хайек та Й. Шумпетер також надавали великого значення ролі знання в економічних процесах. Вони прагнули описати динаміку перемін в економіці, звертаючи особливу увагу на унікальні знання, які є в розпорядженні кожного економічного суб'єкта, а не на знання, якими володіють декілька економічних суб'єктів [1, с.215].

Нещодавно регіональна місія Агентства США з міжнародного розвитку в Україні (USAID) оприлюднила результати опитування понад 2 тисяч респондентів з усіх регіонів України з питань фінансової грамотності та користування фінансовими послугами.

Дослідження виявило, що 39% населення не мають банківського рахунка, а найбільш поширеними фінансовими послугами є оплата комунальних платежів через банк - 78%, користування банківським рахунком та пластиковою картою – 61%, проведення платежів через термінали платіжних систем – 38%, обмін валюти – 31%. Цікаво, що понад 60% українців вважають себе фінансово грамотними – 22% оцінили себе на «добре» чи «відмінно», 41% – на «задовільно». Проте лише 22% респондентів дали п'ять чи шість правильних відповідей на сім простих математичних запитань, без яких неможливо управляти фінансами. А 51% респондентів відповіли правильно не більше, ніж на три запропоновані питання. Тому були зроблені відповідні висновки, що в Україні фінансова грамотність населення не просто низька, вона близька до нуля. Цим успішно користуються як зовнішньо респектабельні установи, на зразок банків і держави, так і відверті злодії [11].

Враховуючи зазначене існує необхідність формування елементарним умінь і навичок у фінансовій грамотності всього населення України, а особливо у молодого підростаючого покоління та закладення у них основ еко-

номічно культурної людини з її здатністю застосовувати, розширювати, продукувати у практиках споживання і виробництва, інвестування, зайнятості не тільки економічні знання. Йдеться також про необхідність формування та розвитку ставлення молоді до себе як до власника, становлення особистої позиції в комунікації з іншими суб'єктами багатоформного простору економічних відносин, розвиток широкого спектру інших соціально-психологічних якостей та властивостей, через які в особистості втілюється економічно культурна людина [3; 6].

Важливо у створенні відповідного напрямку навчальних програм залученням залучення і психологічної науки, так як без психологічних знань до процесу становлення такої людини освітня галузь готуватиме економічно поінформовану, але малосоціалізовану молодь.

Отже, чим тісніше економічна освіта спряжена з доробком соціально-психологічної науки, тим успішніше вирішуватимуться завдання економічної соціалізації молоді. У цьому контексті для психологічної науки і практики актуальною стає проблема соціально-психологічного забезпечення успішної економічної соціалізації учнівської та студентської молоді, тобто успішне оволодіння ними економічною грамотністю, знаннями економіки та формування економічно культурної людини.

Економічна грамотність – це засвоєння предметних знань, умінь і практичних навичок, необхідних людині як особистості в її суспільно-господарчій діяльності; економічна грамотність це сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій поведінки, пов'язаних з процесом перетворення їх особистістю у свою внутрішню потребу, що виступає необхідним чинником у соціально-господарчій життєдіяльності. Рівень економічної грамотності залежить від вікових можливостей людей в діяльній сфері.

Але на жаль, не кожна сім'я приділяє достатню увагу економічній освіті дитини, та не усвідомлює її необхідності. З раннього дитинства (2-3 років) молоді сім'ї формують основи математичних знань, вміння читати, а розвивати економічне мислення не вважають за потрібне. Дитину оберігають від реальності повсякдення, купують дорогі іграшки, при цьому не маючи за часту коштів на елементарні речі, тільки тому що так забажала дитина, чи щоб «погано не подумали про сім'ю». Не пояснюючи дитині, звідки беруться гроші та як важко їх заробляти [9, с.97-101].

Соціально-психологічне забезпечення процесу економічної соціалізації школяра в освітньому просторі школи буде вдалим і продуктивним якщо чітко уявити собі бажаний результат – школяра, підприємливого, економічно грамотного, – економіко-психологічні якості якого формуються на межі взаємопроникнення типово-соціального і унікально-

індивідуального, за дії зовнішніх впливів і внутріособистісних інтенцій. Йдеться про практики, пов'язані з раціональним оперуванням економічними благами: споживання, зайнятості, виробництва чи приватного підприємництва, найманої праці або індивідуальної трудової діяльності, фінансування чи інвестування, благодійництва, волонтерства тощо [3, с.21-25; 4].

Для проведення емпіричного дослідження з метою визначення особливостей економічної соціалізації студентської молоді та молоді сім'ї була застосована авторська методика «Економічні цінності сім'ї». В основу розробки методики «Економічні цінності сім'ї» покладено принцип представлення стимульного матеріалу з методики Рокича «Ціннісні орієнтації». Дана методика дозволяє виявити значущість термінальних (Т) та інструментальних (І) економічних цінностей для молоді, що є одруженими та ще ні.

Проведене емпіричне дослідження показало значущість термінальних економічних цінностей групи «Загальнолюдські», зокрема «Матеріально забезпечене життя», «Здоров'я, спорт», «Свобода вибору діяльності», «Соціальний статус у суспільстві», «Стабільність» для незаміжніх молодих жінок (54% респондентів), заміжніх молодих жінок (57% респондентів), неодружених молодих чоловіків (53% респондентів). Визначено, що для 43% незаміжніх та заміжніх молодих жінок значущими є інструментальні економічні

цінності групи «Загальнолюдські», зокрема «Щорічна відпустка», «Орієнтація на успіх», «Прагнення до задоволення потреб», «Оздоровлення», «Освіченість». Також з'ясовано, що для 43% заміжніх молодих жінок значущими є інструментальні економічні цінності групи «Професійна самореалізація», а саме: «Самостійність рішень», «Ефективність у справах», «Виконливість», «Відповідальність», «Самоконтроль». Для одружених молодих чоловіків більшість видів економічних цінностей займають середні ранги. Близько третини вибірки одружених молодих чоловіків значущими вважають для себе інструментальні економічні цінності групи «Професійна самореалізація».

Проведений аналіз отриманих результатів також виявив, що цінності групи «Економічний досвід, освіта» є незначущими для 72% неодружених молодих чоловіків, для 43% незаміжніх молодих жінок та для 46% заміжніх молодих жінок.

Тому було запропоновано для даної групи респондентів пройти Тренінг «Я та мої фінанси – найкращі друзі». Мета даного тренінгу: систематизувати знання щодо фінансової грамотності, особистого та сімейного фінансового планування, аналізу видів та форм збереження та накопичення матеріальних цінностей та ставлення до них. Також, закладено у тренінгові програму коротке знайомство з банківською системою та їх продуктом.

Після проходження даного тренінгу

аналіз отриманих результатів виявив, що цінності групи «Економічний досвід, освіта» є значущими для 82% неодружених молодих чоловіків, для 73% незаміжніх молодих жінок та для 86% заміжніх молодих жінок.

При використанні інших методик у дослідженні забезпечення економічної соціалізації молоді, а саме: Методика «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю. Є. Альошина, Л. Я. Гозман, Є. М. Дубовська), Опитувальник «Значення фінансової стабільності на статус», «Незакінчене речення», показав аналогічні результати.

До проходження Тренінгової програми в середньому 75% молоді вважали що вони вже володіють економічними знанням та фінансово грамотні і додаткове навчання для формування власного чи сімейного бюджету не потрібно. Хоча при заповненні опитувальника «Незакінчене речення» на запитання щодо формування бюджету чи витрачання грошей (при отриманні великої суми) 65% опитуваних відмітили, що вони зразу потратять всю суму (вказані були різні запити бквартира, машина, подорож тощо) тільки 12% відмітили, що покладуть на депозит і витратити будуть вже прибуток, 10% не могли визначитись, 13% відмітили, що більшу частину вкладуть у віртуальні кошти. Однак після проходження Тренінгу «Я та мої фінанси – найкращі друзі» 80% відмітили, що додаткове навчання для фінансової грамотності у особистому житті є необхідним і відповідно зробили висновки

про важливість «з розумом вкладати кошти», а не витратити їх одноразово.

Отже, економічна соціалізація особистості є процесом поступового формування економічної свідомості особистості та її економічної поведінки на основі розвитку наукових та повсякденних знань про економічну реальність, системи особистісних цінностей з домінуючою функцією власності та грошей як системоутворюючих чинників [4, с. 228].

О. Лавренко у своїх дослідженнях неодноразово вказувала, щодо впливу також і моральності на регуляцію економічної поведінки особистості, так як вона у значній мірі залежить від впливу ззовні і є основою для формування різних соціально-психічних утворень особистості при її соціалізації. Вплив із зовні на моральні цінності та уявлення особистості можуть відхиляти її від дієвих моральних цінностей, що набула чи вже має особистість. Так, реклама вміло використовує закони масової психіки, насаджуючи у свідомість людей міфи про рівні можливості для всіх, про культ грошей, формує «задоволену свідомість» та «цінності індивідуалізму». Між регулятивами «вчиняй, як інші» та «вчиняй, як треба» має місце розрив та відмінності. Перший може спонукати людину вдягатися або вітатися так, як це роблять інші, однак при цьому мораль не зачіпається. Другий на несвідомому рівні насаджує інші цінності: «треба кошти тільки зберігати у банку», «давай десятину на релігію», тобто ті вказівки чи посилює,

що зачіпають моральну сферу. Моральна регуляція економічної поведінки особистості не є вторинною щодо економічного інтересу та законодавчих обмежень. Як показали результати ряду досліджень психологів, відносини моральності особистості значною мірою визначають вибір виду економічної активності, методів і засобів досягнення цілей або збереження вже набутих зокрема у економічних відносинах [5, с. 114].

У рамках економічної соціалізації виділяють трудову (формування ставлення до праці засобами поведінкового досвіду в різних сферах – домашня праця, начальна діяльність), споживчу (набуття навичок споживання та засвоєння знань про економічні поняття, які характеризують різноманітні аспекти споживання) та власне економічну соціалізацію (формування уявлень про економічні феномени – рекламу, банк, бідність, багатство, інфляцію тощо) [2, с.12-18].

Тому для вдалого забезпечення економічної соціалізації молоді, ще під час їх навчання у школах, а у подальшому і у вищих навчальних закладах, необхідне відповідне додаткове навчання та створення системи освіти з отримання як економічних знань так і фінансової грамотності. Такі знання частково можливо і отримувати у вигляді: Тренінгових програм, Ділових ігор тощо, що будуть проводитись не тільки окремо для дітей, але у комплексі із батьками, організовуючи між ними різні змагання, «мозгові штурми» тобто відповідне

суперництво чи на контрасті формування однієї команди для вирішення відповідної економічного спрямування задачі. У процесі соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації молоді дослідники пропонують також використовувати практично-орієнтований потенціал кейс-технологій як умову формування пізнавальних, професійних, соціальних компетенцій як школярів так і студентської молоді з метою майбутньої ефективної поведінки в економічному середовищі, що оточує. Також пріоритетними напрямками створення цілісної системи фінансової освіти є розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти для учнів, студентів навчальних закладів, поширення практики інтеграції фінансових елементів у навчальні програми з різних предметів, напрацювання низки факультативних фінансових програм для учнів, студентів, упровадження курсу «Фінансова грамотність» з урахуванням особливостей переходу до профільного навчання, активізація роботи гуртків, фото, відео та анімаційних студій.

Таким чином, шкільна фінансова освіта є початковим дієвим чинником економічної соціалізації і цей процес здійснюється в ході самої життєдіяльності учнів і вчителів та сприяє їм як економічній грамотності так і розуміння ними поняття «економічна цінність».

Економічна грамотність – це засвоєння предметних знань, умінь і практичних навичок, необхідних людині як особистості в її су-

спільно-господарчій діяльності; економічна грамотність це сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій поведінки, пов'язаних з процесом перетворення їх особистістю у свою внутрішню потребу, що виступає необхідним чинником у соціально-господарчій життєдіяльності. Рівень економічної грамотності залежить від вікових можливостей людей в діяльній сфері. Але на жаль, не кожна сім'я приділяє достатню увагу економічній освіті дитини, та не усвідомлює її необхідності. З раннього дитинства (2-3 років) молоді сім'ї формують у своїх дітей основи математичних знань, вміння читати, а розвивати економічне мислення не вважають за потрібне, хоча є достатня кількість ігрового та дидактичного відповідного матеріалу [9, с. 97].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, економічна соціалізація молоді є процесом поступового формування фінансової грамотності та економічної культури, що в свою чергу здійснюють вплив, з одного боку, на систему соціально-економічних потреб і ціннісних настановлень, орієнтацій, життєвих цілей та ідеалів суспільства, з іншого – суб'єктивні: схильності, споживчі потреби, рівень культурного розвитку та економічної культури, тощо. Також відтворення людини як економічно соціалізованої особистості означає виховання її в сім'ї не як інфантильного споживача, а як особистість, яка шанує працю та знає її цінність, є заощадливою, економічно та фінансово грамотною, може покла-

датися виключно на свої можливості для задоволення своїх матеріальних та побутових благ і потреб.

Визначено, що пріоритетними напрямками створення цілісної системи фінансової освіти є розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти для учнів, студентів навчальних закладів, поширення практики інтеграції фінансових елементів у навчальні програми з різних предметів, напрацювання низки факультативних фінансових програм для учнів, студентів, упровадження курсу «Фінансова грамотність» з урахуванням особливостей переходу до профільного навчання, активізація роботи гуртків, фото-, відео- та анімаційних студій.

Враховуючи мінливість та нестабільність ринкових відносин та соціально-економічного становища у світі, потребує подальшого додаткового вивчення та дослідження проблематика економічної соціалізації молоді сім'ї, особливо на початку виконання подружжям сімейних ролей. Також у подальших дослідженнях слід звернути увагу на гендерний аспект соціалізації молодих сімей з різним економічним статутом, визначення сили зв'язків між різними видами економічних цінностей та впливу «одруженості – неодруженості» на значущість економічних цінностей.

Перелік використаних джерел:

1. Бутко М. П. Економічна психологія. [текст] навч.

посіб. / За заг. ред. Бутка М. П. / М. П. Бутко, А. П. Неживенко, Т. В. Пепа – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 232 с.

2. *Бояринцева А. В.* Психологические проблемы экономической социализации / А. В. Бояринцева / Педагогика. – 1994.- №4. – С.12-18.

3. *Дембицька Н. М.* Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації школярів : від традицій до креативу / Н.М.Дембицька // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія – Вип. 44. – К.: ТОВ-Видавництво «ЛОГОС», 2016. – С. 21 – 25.

4. *Зубіашвілі І. К.* Проблема економічної соціалізації в психології / І. К. Зубіашвілі / Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 7. – Кам'янець Подільський: Аксіома, 2010. – С. 220.

5. *Лавренко О. В.* Моральна регуляція економічної поведінки особистості /О.В. Лавренко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія: збірник/ Черніг. Держ. Технолог. Ун-т. – Чернігів, 2013.- №1 (2). – С.111-117.

6. *Москаленко В. В.* Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект /загальна редакція – В.В.Москаленко. – Наук. видання – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. –336 с. – (Б-ка журн. "Соціальна психологія").

7. *Мельничук Т. І.* Психологічні закономірності формування економічних відносин у молодого подружжя / Т.І. Мельничук /Збірник наукових статей / [За редакцією С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, О.В. Креденцер, Ю. Горбанюк]. - Київ-Люблін : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інститут Наук про Родину і Працю Соціальної Католицького Університету Любліна Яна Павла II. - К.: Логос, 2016. – С. 92-98.

8. *Мельничук Т. І.* Економічна соціалізація дітей в ситуації усиновлення. Аналіз проблеми. \ Т.І. Мельничук //

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. –2016. – Том. I: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Випуск 45. С. – 82-88.

9. *Мельничук Т. І.* Сімейне виховання як один із чинників економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку / Т.І. Мельничук // Психологічний часопис.- 2017. - №3. – С. 97-101. – режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2017_3_11.

10. *Газета «Українська правда»* Фінансово безкультурні українці? Електронний ресурс <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/03/3/274995/>

References (Transliteration):

1. *Butko M. P.* Ekonomichna psykholohiia. [tekst] navch. posib. / Za zah. red. Butka M. P. / M. P. Butko, A. P. Nezhyvenko, T. V. Pepa – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2016. – 232 s.

2. *Boiaryntseva A. V.* Psykholohycheskye problemy ekonomycheskoi sotsyalyzatsyy / A. V. Boiaryntseva / Pedahohyka. – 1994.- №4. – S.12-18.

3. *Dembytska N. M.* Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia ekonomichnoi sotsializatsii shkoliariv : vid tradytsii do kreatyvu / N.M.Dembytska // Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytut psykholohii imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy. Tom 1. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia – Vyp. 44. – K.: TOV-Vydavnytstvo «LOHOS», 2016. – S. 21 – 25.

4. *Zubiashvili I. K.* Problema ekonomichnoi sotsializatsii v psykholohii / I. K. Zubiashvili / Zbirnyk naukovykh prats Kamianets Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka / Za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufriievoi. – Vyp. 7. – Kamianets Podilskiy: Aksioma, 2010. – S. 220.

5. *Lavrenko O. V.* Moralna rehuliatsiia ekonomichnoi povedinky osobystosti /O.V. Lavrenko // Problemy sotsialnoi roboty:filosofiia, psykholohiia, sotsiolohiia:

zbirnyk/ Chernih. Derzh. Tekhnoloh. Un-t. – Chernihiv, 2013.- №1 (2). – S.111-117.

6. *Moskalenko V. V.* Ekonomichna sotsializatsiia molodi: sotsialno-psykholohichni aspekt /zahalna redaktsiia – V.V.Moskalenko. – Nauk. vydannia – K.: Ukrainyskyi tsentr politychnoho menedzhmentu, 2008. –336 s. – (B-ka zhurn. "Sotsialna psykholohiia").

7. *Melnychuk T. I.* Psykholohichni zakonomirnosti formuvannia ekonomichnykh vidnosyn u molodoho podruzzhzia / T.I. Melnychuk /Zbirnyk naukovykh statei / [Za redaktsiieiu S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky, O.V. Kredentser, Yu. Horbaniuk]. - Kyiv-Liublin : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, Instytut Nauk pro Rodynu i Pratsiu Sotsialnu Katolytskoho Universytetu Liublina Yana Pavla II. - K.: Lohos, 2016. – S. 92-98.

8. *Melnychuk T. I.* Ekonomichna sotsializatsiia ditei v sytuatsii usynovlennia. Analiz problemy. \ T.I. Melnychuk // Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. –2016. – Tom. I: Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia. – Vypusk 45. S. – 82-88.

9. *Melnychuk T. I.* Simeine vykhovannia yak odyz iz chynnykiv ekonomichnoi sotsializatsiia ditei starshoho doshkilnoho viku / T.I. Melnychuk // Psykholohichni chasopys.- 2017. - №3. – S. 97-101.

10. *Hazeta «Ukrainska pravda»* Finansovo bezkulturni ukraintsi? Elektronnyi resurs <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/03/3/274995/>.

Melnychuk Tetiana

Ph.D., senior scientist, Laboratory of the Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PATTERNS OF ECONOMIC SOCIALIZATION OF YOUNG FAMILY: THEORETICAL-EMPIRICAL RESEARCH

ABSTRACT

In the article singled out the socio-psychological patterns of economic socialization of youth and identifies a number of priority values that are distinguished by student youth.

On the basis of the theoretical and practical analysis was found that the behavior and attitudes that influence the formation of economic consciousness in young families are the consequence of the emotional dynamics of early childhood, in particular – relations with parents the economic consciousness of which was formed in another socio-economic environment. The importance of obtaining skills and relevant knowledge on financial literacy for successful economic socialization in an era of unstable and rapidly changing global economics. Economic socialization refers to those processes through which people learn to operate effectively in the economic sphere of society, processes of formation of economic and psychological characteristics of the individual. Confirmed that economic socialization is the formation in the person of economic thinking on the basis of its knowledge of economic reality, assimilation of economic

knowledge, acquisition of skills of economic behavior and realization of them in real reality. The process of economic socialization of an individual is associated with his social conditions of different levels: with the socio-economic problems of society, with everyday life that occurs in different groups, with the influence of various means carried out by various agents of socialization, their own social experience. Consequently, on the basis of the conducted theoretical analysis and empirical research was determined that for the citizens of Ukraine, meaningful groups of economic values were values that are due to peculiarities of the transition economy namely: “Free services”, “Private property”, “Professional self-realization”, “Human values”, “Economic opportunities of the family”, “Economic experience, education”.

Determined that priority directions of creation of the integral system of financial education are the development of psychologically grounded educational programs of integrated education for schoolchildren and students of educational institutions, the spread of the practice of integrating financial elements in the curriculum of various subjects, the development of a number of optional financial programs for schoolchildren, students the introduction of the course “Financial literacy” taking into account the peculiarities of transition to profile education, activation of the workshops, photo, video and animation courses.

Keywords: economic socialization, financial literacy, the formation of economic culture in youth, value orientations.

Мельничук Татьяна Ивановна

Кандидат психологических наук, старший научный сотрудник Института психологии имени Г.С. Костюка Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев (Украина)

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДОЙ СЕМЬИ: ТЕОРЕТИКО – ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Аннотация. В статье представлен анализ теоретического и эмпирического исследований социально-психологических закономерностей экономической социализации молодежи на современном этапе развития Украинского общества и определен ряд приоритетных ценностей для студенческой молодежи.

Выявлено, что поведение и установки, полученные в родительских семьях, влияют на формирование экономических ценностей и экономического сознания у молодежи, так как это является следствием эмоциональной динамики раннего детства, которое формировалось в другом социально-экономическом пространстве. Подтверждена важность и преемственность получения навыков и соответствующих знаний по финансовой грамотности среди учащихся и молодежи. Определено, что приоритетными направлениями создания целостной системы финансового образования является

разработка психологически обоснованных учебных программ интегрированного образования для учащихся, студентов, введение практики интеграции финансовых элементов в учебные программы по различным предметам, наработки ряда факультативных финансовых программ для учащихся, студентов, внедрение соответствующего курса «Финансовая грамотность» с учетом особенностей перехода к профильному обучению, активизация работы кружков и тому подобное.

Ключевые слова: экономическая социализация, финансовая грамотность, формирование экономической культуры у молодежи, ценностные ориентации.

Дата отримання статті: 15.03.2018

Дата рекомендації до друку: 23.03.2018

© Мельничук Т. І.